

Припинення зобов'язань з відшкодування шкоди, завданої спільно кількома особами

Termination of liabilities, caused by a few persons' mutual harmful behavior

Олена Чернілевська

Ключові слова:

зобов'язання з відшкодування шкоди, завданої спільно кількома особами, припинення зобов'язання з відшкодування шкоди, завданої спільно кількома особами, припинення шляхом виконання, договір про відшкодування шкоди, передання відступного.

Key words:

liability, being caused by a few persons' mutual harmful behavior, termination of liabilities, being caused by a few persons' mutual harmful behavior, termination via performance, agreement on the compensation of harm, accord and satisfaction.

Станом на сьогодні зобов'язання з відшкодування шкоди, завданої спільно кількома особами, як правило, досліджувалися в межах більш широких наукових проблем, а саме в контексті цивільно-правової відповідальності, деліктних зобов'язальних правовідносин й множинності осіб у зобов'язанні.

Серед науковців, які досліджували цивільно-правову відповідальність й зобов'язання з відшкодування шкоди, слід згадати В.В. Вітрянського, С.Д. Гринько, І.С. Канзафарову, Т.С. Ківалову, О.О. Отрадноу, З.В. Ромовську, Р.О. Стефанчука тощо. Своєю чергою, проблематика множинності осіб привернула увагу В.П. Грибанова, В.Л. Мусіяки, І.В. Спасибо-Фатєєвої, Д.В. Трута, Є.О. Харитонова, І.В. Чернишової та ін.

Хоча зазначені вчені зробили вагомий і надзвичайно важливий внесок у розроблення проблем цивільно-правової відповідальності, суб'єктного складу зобов'язання й множинності осіб у зобов'язанні, однак станом на сьогодні існує низка питань, які потребують додаткового висвітлення. Серед таких питань – припинення зобов'язання з відшкодування шкоди, завданої спільно. Метою цієї статті є детальний аналіз способів припинення зобов'язання з відшкодування шкоди, завданої спільно кількома особами.

Главою 50 Цивільного кодексу України (далі за текстом – ЦК України) передбачено, що будь-яке зобов'язання може бути припинене шляхом виконання, передання відступного, зарахування зустрічних однорідних вимог, домовленості сторін, прощення боргу, поєднання кредитора та боржника у одній особі, а також унаслідок неможливості виконання зобов'язання, смерті фізичної особи або ліквідації юридичної особи.

У контексті зобов'язання з відшкодування шкоди, завданої спільно кількома особами, має значення: 1) чи є можливим застосування того чи іншого способу припинення щодо цього зобов'язання; 2) яким чином застосовується той чи інший спосіб припинення. У разі заподіяння шкоди спільно кількома особами зобов'язання, яке виникне між боржниками й потерпілим, залежно від обставин справи може бути припинене майже усіма перерахованими способами припинення.

У солідарному зобов'язанні кредитор за своїм вибором має право одержати виконання від будь-якого боржника в повному обсязі, а також право одержати виконання як від усіх боржників, так і від кожного з них окремо як повністю, так і в частині боргу¹. Загалом виконання зобов'язання з відшкодування шкоди означає відшкодування завданої потерпілому шкоди.

При цьому боржники у зобов'язанні з відшкодування шкоди, завданої спільно, перебувають у рівних умовах щодо потерпілого та один до одного з моменту виникнення зобов'язання і до моменту його виконання в повному обсязі². Отже, перед тим, як пред'явити вимогу щодо виконання, потерпілий має змогу оцінити ситуацію, яка склалася, і обрати того боржника, що видається найбільш платоспроможним. У разі

¹ Підпригора О.А. Цивільне право : [підруч. для студ. юрид. вузів та факультетів] / О.А. Підпригора. – К. : Вентурі, 1997. – С. 13.

² Чеговадзе Л.А. Структура и состояние гражданского правоотношения / Л.А. Чеговадзе. – Москва, 2004. – С. 19.

отримання частки відшкодування від одного з боржників потерпілий має право вимагати недоодержане від решти солідарних боржників.

Виконання солідарного обов'язку в повному обсязі одним із боржників припиняє обов'язок решти солідарних боржників перед потерпілим. Своєю чергою, у боржника, який повністю виконав солідарний обов'язок, виникає право регресної вимоги до кожного з решти солідарних боржників у рівній частці, якщо інше не встановлено договором або законом, за вирахуванням частки, яка припадає на нього.

Сторони зобов'язання з відшкодування шкоди, завданої спільно кількома особами, також можуть укласти між собою договір про відшкодування шкоди. Такий договір є одностороннім, оскільки кредитор наділяється правом, а боржники зобов'язані виконати кореспондуючий такому праву обов'язок. Видається, що сторона боржника може бути представлена виключно усіма солідарними боржниками зобов'язання з відшкодування шкоди, завданої спільно.

Це зумовлене тим, що згаданий договір є похідним від основного недоговірного зобов'язання й покликаний урегулювати порядок його виконання. Своєю чергою, виконання зобов'язання з відшкодування шкоди, завданої спільно кількома особами, стосується всіх його боржників, на відміну від інших способів припинення такого зобов'язання.

Окрім того, договір про відшкодування шкоди є консенсуальним, тобто вважається укладеним і набуває юридичного значення з моменту досягнення домовленості щодо основних умов договору. Враховуючи положення ст. ст. 206, 208 ЦК України, слід зробити висновок, що письмова форма договору є рекомендованою, але необов'язковою.

Істотними умовами такого договору є строк, порядок і спосіб відшкодування шкоди, завданої спільно кількома особами. Сторони також можуть домовитися про порядок визначення розміру завданої шкоди. З метою уникнення подальших конфліктів щодо обсягів відшкодування сторонам доцільно погодити метод визначення розміру такого відшкодування шляхом проведення експертної оцінки, надання документів, що підтверджують вартість робіт, проведених із метою відновлення пошкодженої речі, та ін.

Також у договорі про відшкодування шкоди може бути визначено термін, до настання якого кредитору або визначеній ним особі повинно бути надане відшкодування шкоди в повному обсязі, або ж строк, протягом якого необхідно надати таке виконання. Окрім того, у разі завдання шкоди у великому розмірі в договорі може бути передбачено відстрочення надання відшкодування або ж (у разі грошової компенсації) розстрочення виплати грошових коштів.

Додатково сторони договору можуть домовитися про порядок відшкодування шкоди, керуючись загальними правилами відшкодування. Тобто в договорі може бути визначено одного боржника, який відшкодує шкоду в повному обсязі. Окрім того, сторони можуть визначити частки відшкодування, які усі боржники зобов'язуються надати потерпілому.

У разі участі в договорі про відшкодування шкоди кількох кредиторів – потерпілих у зобов'язанні з відшкодування шкоди, завданої спільно кількома особами, сторони визначають не тільки порядок надання відшкодування боржникам, але й порядок його отримання потерпілими. Варто враховувати, що в такому договорі можуть бути передбачені права й на користь третіх осіб.

Сторони договору визначають спосіб відшкодування завданої шкоди. Тобто договором про відшкодування шкоди може бути передбачено, що шкода вважатиметься відшкодованою в повному обсязі в разі передачі потерпілому (-им) певного майна або певної суми грошових коштів. Також повинно бути чітко передбачено, що виконання зазначеного договору в повному обсязі означає повне відшкодування шкоди, завданої спільно кількома особами.

Хоча зазначені положення дублюватимуть загальновідомі норми цивільного законодавства, у договорі про відшкодування шкоди також можна зазначити про відповідальність сторін у разі невиконання або неналежного виконання його умов. Так, сторони несуть відповідальність на загальних підставах, а в разі виникнення спору можуть звернутися за захистом своїх прав до суду або ж до медіатора, якщо прагнуть вирішити спір у позасудовому порядку.

Інші способи припинення зобов'язання з відшкодування шкоди, завданої спільно кількома особами, можуть стосуватися як усіх боржників, так і кількох або навіть тільки одного з них. Наприклад, потерпілий

може простити борг усім боржникам і таким чином припинити зобов'язання. Якщо ж з певних міркувань потерпілий прощає борг тільки одному із солідарних боржників, для всіх інших боржників зобов'язання не припиняється.

Припинення зобов'язання з відшкодування шкоди, завданої спільно кількома особами, одночасно для усіх солідарних боржників, як правило, є наслідком домовленості усіх учасників зобов'язання, вчинення або ж невчинення певних дій та/або настання певних подій. Своєю чергою, якщо зобов'язання припиняється тільки між потерпілим і одним із солідарних боржників, це спричинює ряд наслідків, які не урегульовані на законодавчому рівні.

Йдеться про те, яким чином впливає припинення зобов'язання з відшкодування шкоди, завданої спільно кількома особами, для одного чи кількох боржників на розмір відшкодування, яке повинне бути надано потерпілому іншими солідарними боржниками. У такому разі загальний розмір відшкодування повинен бути зменшений з наступних міркувань.

Оскільки шкода потерпілому була завдана кількома боржниками спільно, то така шкода передбачає солідарну відповідальність для боржників і рівність їхніх часток у відшкодуванні, яке належить потерпілому. Власне тому вибуття зі складу боржників однієї чи кількох осіб зменшує розмір відшкодування, яке може вимагати потерпілий.

Більшість способів припинення зобов'язання є наслідком домовленості між потерпілим і боржником (-ами) – передання відступного, прощення боргу тощо, а тому потерпілий, погоджуючись на них, не має права зобов'язувати інших солідарних боржників нести додаткову відповідальність. Також доцільно попереджати інших солідарних боржників про вибуття однієї особи з їх числа з метою уникнення можливого незаконного збагачення потерпілого.

Зазначимо, що в разі застосування того чи іншого способу припинення до уваги повинні братися усі особливості зобов'язання з відшкодування шкоди, завданої спільно кількома особами, і законодавчо закріплені вимоги. Йдеться про те, що ЦК України передбачає необхідність виконання певних вимог у разі припинення будь-якого зобов'язання тим чи іншим способом.

Наприклад, у разі припинення зобов'язання з відшкодування шкоди, завданої спільно кількома особами, зарахуванням зустрічних однорідних вимог необхідно звернути увагу на певні моменти. Зокрема, такий спосіб зарахування може бути застосований щодо вимог, строк виконання яких настав, а також вимог, строк виконання яких не встановлений або визначений моментом пред'явлення вимоги.

Окрім того, не допускається зарахування зустрічних вимог: а) про відшкодування шкоди, завданої каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю; б) у разі спливу позовної давності; в) за зобов'язаннями, стороною яких є неплатоспроможний банк, крім випадків, установлених законом, а також г) в інших випадках, встановлених договором або законом.

Також зобов'язання з відшкодування шкоди, завданої спільно кількома особами, може бути припинене за домовленістю сторін про заміну первісного зобов'язання новим зобов'язанням між тими ж сторонами. Однак така заміна (новація) не допускається щодо зобов'язань про відшкодування шкоди, завданої каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю, і в інших випадках, встановлених законом.

Ще один спосіб припинення – припинення зобов'язання прощенням боргу – можливе тільки, якщо це не порушує прав третіх осіб щодо майна кредитора. Наприклад, неможливо припинити зобов'язання з відшкодування шкоди, завданої спільно кількома особами, прощенням боргу в разі, коли на кредитора покладено обов'язок передати майно, отримане від боржника, третій особі.

Зобов'язання з відшкодування шкоди, завданої спільно кількома особами, може бути припинене смертю кредитора, якщо воно є нерозривно пов'язане з його особою. Те саме правило застосовується й у разі смерті боржника – фізичної особи.

Водночас у разі ліквідації юридичної особи (боржника або кредитора) припинення зобов'язання з відшкодування шкоди можливе у всіх випадках, окрім тих, коли законом або іншими нормативно-правовими актами виконання зобов'язання ліквідованої юридичної особи покладається на іншу юридичну особу, зокрема за зобов'язаннями про відшкодування шкоди, завданої каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю.

Ще один спосіб припинення зобов'язання з відшкодування шкоди, завданої спільно кількома особами, – це поєднання кредитора й боржника в одній особі. Теоретично можливо припустити виникнення такої ситуації в разі завдання шкоди майну, яке надалі може бути відчужене потерпілим боржником. Проте таке поєднання є неможливим у разі завдання потерпілому моральної шкоди або завдання шкоди каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю фізичної особи.

Останній спосіб припинення – це припинення зобов'язання з відшкодування шкоди, завданої спільно, за згодою сторін внаслідок передання боржником кредиторowi відступного (грошей, іншого майна тощо). Відповідно до ст. 600 ЦК України зміст відступного полягає в тому, що замість виконання первісного зобов'язання боржник передає кредитору певні майно, грошові кошти або інші права³.

Хоча чинним законодавством не передбачено певних вимог щодо форми угоди про відступне та порядку її укладення, така угода повинна відповідати загальним вимогам ЦК. Рекомендовано укласти таку угоду в письмовій формі. У випадках, визначених законом або угодою сторін, домовленість про припинення зобов'язання з відшкодування шкоди, завданої спільно кількома особами, внаслідок передачі відступного повинна бути нотаріально засвідчена, а перехід майнових прав зареєстрований відповідно до чинного законодавства.

Стаття 1192 ЦК України передбачає тільки два способи відшкодування майнової шкоди – грошову компенсацію та відшкодування в натурі⁴. Моральна шкода відшкодовується грошима, іншим майном або в інший спосіб (при цьому, як свідчить судова практика, правова норма щодо можливості відшкодування моральної шкоди в інший спосіб рідко застосовується).

Як наслідок, передача майнових прав, майнових прав інтелектуальної власності, інформації, результатів робіт, прав за цінними паперами, надання послуг тощо є відступним, яке боржники можуть передати потерпілому з метою припинення зобов'язання з відшкодування шкоди, завданої спільно кількома особами.

Відповідно до ч. 1 ст. 178 ЦК України усі зазначені об'єкти можуть вільно переходити від однієї особи до іншої, якщо вони не вилучені з цивільного обороту, або не обмежені в обороті, або не є невід'ємними від фізичної чи юридичної особи⁵. Окрім того, будь-який із зазначених об'єктів має певну матеріальну цінність, а тому може бути також використаний для передачі потерпілому як відступного з метою припинення зобов'язання з відшкодування шкоди, завданої спільно кількома особами.

На законодавчому рівні відсутнє визначення розміру відступного, а тому вартість майна, майнових прав тощо не обов'язково повинна бути ідентичною розміру завданої шкоди. Таким чином, унаслідок передачі відступного зобов'язання може бути припинене як повністю, так і частково.

Висновки. У разі завдання шкоди спільно кількома особами зобов'язання, яке виникне між боржниками й потерпілим, залежно від обставин справи може бути припинене майже усіма способами припинення, передбаченими главою 50 ЦК України. Однак має значення те, чи можливо застосувати той чи інший спосіб припинення до такого зобов'язання, і те, яким чином слід застосувати той чи інший спосіб припинення.

Ключовим способом припинення є виконання зобов'язання з відшкодування шкоди, завданої спільно кількома особами. Щодо інших способів припинення, то їх застосування можливе за участі як усіх боржників, так і кількох або навіть тільки одного з них. При цьому припинення такого зобов'язання для одного або частини солідарних боржників зумовлює зменшення розміру відшкодування, яке має право вимагати потерпілий.

³ Цивільний кодекс України: Верховна Рада України, Кодекс від 16.01.2003 р. № 435-IV (зі змінами і доповненнями) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/435-15>.

⁴ Цивільний кодекс України: Верховна Рада України, Кодекс від 16.01.2003 р. № 435-IV (зі змінами і доповненнями) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/435-15>.

⁵ Цивільний кодекс України: Верховна Рада України, Кодекс від 16.01.2003 р. № 435-IV (зі змінами і доповненнями) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/435-15>.

Анотація

Стаття присвячена дослідженню способів припинення зобов'язань із відшкодування шкоди, завданої спільно кількома особами. Особливу увагу приділено договору про відшкодування шкоди, який може укладатися між сторонами такого недоговорного зобов'язання.

Summary

Article is devoted to the methods of termination of liabilities, being caused by a few persons' mutual harmful behavior. Also, the author paid special attention to the agreement on the compensation of harm which can be reached by parties of such a liability.

Використана література:

1. Підпригора О.А. Цивільне право : [підруч. для студ. юрид. вузів та факультетів] / О.А. Підпригора. – К. : Вентурі, 1997. – 480 с.
2. Чеговадзе Л.А. Структура и состояние гражданского правоотношения / Л.А. Чеговадзе. – М., 2004. – 542 с.
3. Цивільний кодекс України: Верховна Рада України, Кодекс від 16.01.2003 р. № 435-IV (зі змінами і доповненнями) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/435-15>.

Олена Чернілевська,
аспірант кафедри інтелектуальної власності,
інформаційного та корпоративного права юридичного факультету
Львівського національного університету імені Івана Франка